

HOOFSTUK. 9.SUPERINTENDENT VAN NATURELLE.

Piet Cronje, wat sedert die Eerste Vryheidsoorlog 'n vername rol in die geskiedenis van die Zuid-Afrikaanse Republiek gespeel het, het sy krygsmansroem met die slag van Doornkop verhoog. Hy was 'n bekende figuur, 'n man met 'n standvastige karakter in wie Kruger 'n sterk aanhanger gevind het. Veral i.v.m. militêre en naturelle-aangeleenthede het hy 'n uitgebreide kennis gehad en hom reeds onderskei. Op hierdie stadium was hy die aangewese persoon ^{om} die pos van Superintendent van Naturelle uit Piet Joubert se hande te neem.

Kort na die Jameson-voorval is daar dan ook 'n aantal memories by die Volksraad ingedien om die poste van Kommandant-generaal en die van Superintendent van Naturelle van mekaar te skei.¹⁾ Die memorialiste het in hulle memories verklaar dat die werksaamhede, aan beide poste verbonde, vir een persoon te veel was. Die memories het lang maar interessante besprekings in die Volksraad uitgelok. Die memorialiste het skynbaar 'n grondige rede vir die skeiding van die poste aangevoer maar dit was slegs 'n middel tot 'n doel. President Kruger was die krag agter hierdie beweging. Dit is opmerklik dat die petisies juis uit die distrikte waar sy aanhang baie groot was, gekom het/.....

-
- 1). E.V.R.N. 494/96. Wyk Elandsrivier, Rustenburg, 7 April 1896.
 E.V.R. 495/96. Wyk Elandsrivier, Rustenburg, 7 April 1896;
 E.V.R. 498/96. Rustenburg, 7 Apr. 1896; E.V.R. 573/96. Rust. I
 April 1896; E.V.R. 909/96. Rust. 7 Apr. 1896; E.V.R. 1060/96, Rus
 9 April 1896; E.V.R. 794/96. Zoutpansberg, 13 Apr. 1896;
 E.V.R. 795/96 Zoutpansberg, 15 Apr. 1896; E.V.R. 1052/96, Wit-
 watersrand, 6 April 1896.

Joubert het beide betrekkinge bekleed. Op 22 Okt. 1884 is die twee poste geskei. Na Junie 1885 is die twee poste weer tot een pos verenig en het Joubert in beide betrekkinge opgetree.

het .Die ses memorieë is in dieselfde woorde opgestel en by-
na gelyktydig vir ondertekening gesirkuleer.²⁾

Teen hierdie tyd was Kruger se posisie in die Uitvoerende Raad wisselvallig. Joubert en sy aanhangers het sterk invloed uitgeoefen.³⁾ Boonop het Joubert in sy hoedanigheid as Kommandant-generaal, Superintendent van Naturelle en Vice-President te veel mag besit. Hierdie mag moes ingekort word deur een van die twee betrekkinge van hom weg te neem en dit aan een van Kruger se sterk ondersteuners toe te vertrou. Toe die saak in die Volksraad bespreek is, het Joubert dit gou raakgesien. Daarom het hy heftig teen die skeiding van die poste geprotesteer. In sy toespraak het hy duidelik te kenne gegee dat hy nie soseer teen die skeiding van die poste gekant was nie, maar dat die voorwendsel waaronder dit moes geskied, hom nie aangestaan het nie. Nooit het hy by die regering vir die poste aanklop nie. Eintlik moes hy teen wil en dank beide poste aanvaar. Nou word bewys dat die werk wat aan beide poste verbonde is, te veel vir een persoon geag word. Die poste moes dus net geskei word om 'n klap in sy gesig te gee en om sy ondergang te bewerk. Hy het openlik verklaar/.....

2). Ibid.

3). Staatsalmanak 1896, bls. 71.

Die Uitvoerende Raad was as volg saamgestel:-

President S.J.P. Kruger, Staatssekretaris
Dr. W.J. Leyds, P.J. Joubert, J.H.M. Kock, N.J. Smit en
J.M.A. Wolmarans.

Die liggaam was in twee sterk groepe verdeel. P.J. Joubert, J.H.M. Kock en N.J. Smit het saamgestaan terwyl Kruger en Leyds, meestal deur Wolmarans gesteun, aan die anderkant gestaan het.

4)
 klaar dat hy gehoor het dat 'n sekere persoon aangestel sou
 word wat vir hom en sy nageslag 'n geswore vyand is. As die
 persoon aangestel word, sou sekere persone hulle oogmerk be-
 5)
 reik, want dan sou hy uit die Uitvoerende Raad geskuif word. 6)
 Verskeie Volksraadslede was begerig om te weet wie deur Jou-
 bert bedoel is, maar hy het verkies om op hierdie stadium
 7)
 die name te verswyg.

Die saak het belangstelling gewek en lang besprekings
 uitgelok. Die partye teen en vir die voorstel was ewe sterk,
 daarom is daar netsoveel stemme teen as vir die skeiding uit-
 8)
 gebring. Die voorsitter het sy beslissende stem tengu-
 9)
 ste/.....

4). Volksraadsnotule, 4 Sept. 1896, bls. 591. Hy bedoel hier
 Cronje. R. 12598/96: Brieg van P.J. Joubert aan die re-
 gering, Pretoria, 9 Sept. 1896. Joubert het beweer: "Hem
 was ter oore gekomen het bewezen zou worden dat een man
 aangesteld of benoemd zou worden als medelid van Piet
 Joubert, die hem en zijn nageslacht een gezwoeren
 doods vijand was en dan zouden sommigen hun oogmerkt
 bereik hebben, want dan zou spreker het Uitvoerende
 Raadskantoor uit moeten."

5). Ibid. Kruger en sy aanhangers.

6). Volksraadsnotule, 4 September 1896, bls. 592.

7). Volksraadsnotule, 4 September 1896, bls. 598. Raadslede
 L. Meyer, Tosen, Prinsloo en Wolmarans wou graag weet wie
 deur Joubert bedoel is. Hulle het dit gebrek aan more-
 le moed genoem, omdat hy die persone se name verswyg
 het. Dat Joubert gebrek aan morele moed gehad het, val
 nie te betwyfel nie. (Sien hieroor: Carl Jeppe: The Ka-
 leidoscopic Transvaal, bls. 173; Prof. S.P. Engelbrecht:
 T.F. Burgers, bls. 174.)

Maar in hierdie geval was dit nie
 moed wat ontbreek het nie. Hy wou nie die saak vooruit
 loop nie. Hy wou eers wag dat Kruger die persoon aanstel
 en dit dan noem.

8). Volksraadsnotule, 4 Sept. 1896, bls. 601; D.V.S., Sept.
 1896. Die stemme was as volg:-

Vir skeiding: A. Wolmarans, S.P. Erasmus, N.M.S. Prinsloo, P.
 J. Schutte, J.M. Malan, Jan de Beer, J.F.
 de Beer, J.P. Meyer, C.B. Otto, C.J. Tosen,
 C.J.A. Birkenstock, S.P. du Toit en die Voo-
 sitter.

Teen skeiding: W.H. van Niekerk, J.P. Coetzer, W.J. Steyn,
 J.H. Labuschagne, G. de Jager, P. Mare, L. de Jager,
 J.H. de la Rey, L.J. Meyer, D.J. Joubert, J.L. van Wyk,
 C. Jeppe en R.K. Loveday.

9). F.G.H. Wolmarans, 'n ondersteuner van Kruger.

ste van skeiding gegee. Op 4 September 1896 is dus andermaal besluit om die poste van Kommandant-generaal en Superintendent van Naturelle te skei. Aan die pos van Superintendent van Naturelle was 'n salaris van £1,000 per jaar verbonde.¹⁰⁾

Kruger het dus daarin geslaag om sy doel te bereik, maar nou moes hy versigtig wees om die regte persoon te benoem, sodat sy teenparty geen grond kon hê om teen die bekwaamheid van die persoon beswaar te maak nie. Maar Kruger het nie getwyfel nie. Op 9 September 1896 het hy Cronje in hierdie nuwe betrekking aangestel.¹¹⁾ Die benoeming van Cronje was goed. Niemand kon op die dapper kommandant van Potchefstroom en Doornkop iets aanmerk nie:-

" Het is een man uit een stuk, met onwrikbare principes, een man die oneindig veel heeft gedaan voor de onafhankelijkheid van de Staat en het land dood en door kent. De tijd zal natuurlijk nog moeten leren of de held van Doornkop de gaven bezit die vereischt worden voor het moeilijke ambt van Superintendent van Naturellen. Verzekerd kunnen wij echter zijn dat de nieuwe hoofdambtenaar aan de dienst en rust van het land, dat hem so lief is, al zijn krachten zal wijden."¹²⁾

Joubert is dadelik van Cronje se aanstelling kennis gegee.¹³⁾ Die regering het hom opdrag gegee om die kantoor van die Superintendent van Naturelle aan Cronje te oorhandig.¹⁴⁾ Nadat Cronje die ampseed afgelê het, het Joubert 'n skrywe aan die regering gerig waarin hy sy teleurstelling en ontevredenheid te kenne gegee het. Nou eers erken hy dat hy in die Volksraad na Kruger en Cronje verwys het.¹⁵⁾

Eers/.....

10). Volksraadsnotule, 4 Sept. 1890, art. 1358; Locale Wetten 1896, bls. 342; D.V.S., 12 Sept. 1896.

11). BB.2215/96: Brief van die Staatsekretaris aan P.J. Joubert, Pretoria, 9 Sept. 1896; R.12551/96: Brief van P.A. Cronje aan die regering, 10 Sept. 1896.

12). D.V.S., 12 Sept. 1896.

13). BB.2215/96; Ibid.

14). R.2234/96: Brief van die Staatsekretaris aan P.J. Joubert, Pretoria, 9 Sept. 1896.

15). R.12598/96: Brief van P.J. Joubert aan die regering, Pretoria, 9 Sept. 1896.

Eers die volgende dag het Cronje in 'n brief sy dank
 ver-
 aan die regering toegestuur vir die troue wat in hom gestel
 16)
 is. Dit sou sy strewe wees om na die beste van sy vermoë
 die pligte wat aan die betrekking verbonde was, ten alle tye
 uit te voer. Hy spreek die hoop uit dat die regering hom
 sy
 die nodige steun en advies in die uitvoering van pligte
 17)
 sou gee.

As Superintendent van Naturelle het Cronje ook sit-
 18)
 ting op die Uitvoerende Raad gehad. Die Joubert-aanhangers
 kon niks teen die persoon van Cronje inbring om hom uit die
 U'tvoerende Raad te hou, maar het 'n ander plan bedink om
 hulle doel te bereik en om te keer dat Kruger sy sin sou
 19)
 kry. Drie memories, twee uit Standerton distrik en een uit
 20)
 Lydenburg, is by die regering ingedien om beswaar te maak nie
 teen die persoon van Cronje nie, maar teen die manier waarop
 21)
 hy aangestel is.

Die memorialiste het dit baie duidelik gestel dat hul-
 le nie teen Cronje as persoon was nie; hulle wou slegs belet
 dat/.....

16). R.12251/96: Brief van P.A.Cronje aan die regering, Pre-
 toria, 10 Sept. 1896.

17). Ibid.

18). Locale Wetten 1896, art. 107 van wet Nr. 2 van 1896.

19). W.J. Steyn was Volksraadslid vir Standerton. Hy het die
 vorige jaar teen die skeiding van die poste gestem om-
 dat hy 'n Joubertman was; Volksraadsnotule, 4 Sept. 1896;
 D.V.S., 9 Sept. 1896.

20). Die Volksraadslede vir Lydenburg was altwee Joubert-
 manne, nl. W.H. van Niekerk en J.P. Coetzer. Hulle het ook
 altwee teen die skeiding gestem; D.V.S., 9 Sept. 1896 en
 Volksraadsnotule, 4 Sept. 1896, bls. 601.

21). Memories:

E.V.R. 270/97: Memorie uit distrik Lydenburg, April
 1897. Onderteken deur P.H. Coetzee, K.P.
 Mare en 19 ander.

E.V.R. 414/97: Memorie uit dist. Standerton. Ondertek-
 ken deur G.J. Boshoff, J.G. Basson en 26.

E.V.R. 879/97: Memorie uit dist. Standerton. 1 April
 1897. Onderteken deur W.W.J.J. Gelden-
 hijs, T.F. van den Berg en 90 ander.

dat lede van die Uitvoerende Raad deur die President, in plaas van die Volksraad, aangestel word. Omdat Cronje deur die president aangestel was en hy die ampseed voor die regering i.p.v. voor die Volksraad afgelê het, het hulle ontevrede gevoel. Dit was in stryd met die wet.²²⁾

Die memories is lank na die aanstelling van Cronje ingedien; daarom kon die Memorie-Kommissie niks aan die saak doen nie. Die Kommissie kon slegs aanbeveel dat die Superintendent van Naturelle slegs hoofamptenaar, maar nie lid van die Uitvoerende Raad, moes wees nie, omdat dit nie raadsaam was dat 'n amptenaar wat vir lewenslang aangestel is as sodanig as lid van die Uitvoerende Raad sitting sou hê nie.²³⁾

Die saak is breedvoerig bespreek. Die lede wat aan die bespreking deelgeneem het, was dit met die memorialiste eens dat dit 'n verkeerde beginsel was dat die president die reg gehad het om lede van die Uitvoerende Raad aan te stel. Hulle was almal oortuig dat Cronje die regte persoon vir die betrekking was en was dus huiwêrig om 'n besluit te neem wat hom sou raak.²⁴⁾ Eindelik is besluit om die kommissierapport goed te keur, nl. dat die Superintendent van Naturelle slegs voortaan hoofamptenaar en nie lid van die Uitvoerende Raad sou wees nie. Die saak is hierna na die Grondwetkommissie verwys/.....

22). Memories: E.V.R. 270/97.
E.V.R. 414/97.
E.V.R. 878/97.

23). Volksraadsnotule, art. 927, II Augustus 1897. Die Memorie-kommissie het uit die volgende persone bestaan:-
L.J. Meyer - Voorsitter, W.H. van Niekerk en J. de Clercq.

24). Volksraadsnotule, II Augustus 1897, blse: 512 tot 514.
Raadslede A. Wolmarans, Steyn, De Beer, De la Rey en Labuschagne het Cronje se bekwaamheid geroem.
M. Nathan: Paul Kruger. His Life and Times, bls. 255. Hy bevoer foutiewelik dat Cronje slegs aangestel is omdat hy 'n vriend van Kruger was en nie omdat sy bekwaamheid die rede was nie.

25)
verwys.

Die Uitvoerende Raad het in onsekerheid verkeer. Die besluit van die Memorie-Kommissie was vir tweërlei uitleg vatbaar. Dit was nie seker of die Superintendent van Naturelle vanaf datum waarop die besluit geneem is, sou ophou om lid te wees van die Uitvoerende Raad of dat hy lid bly tot tyd en wyl ander voorsiening in die gewysigde Grondwet gemaak word nie. Om sekerheid te verkry, het die waarnemende Staatssekretaris, C. van Boeschoten, 'n brief hieromtrent aan die Voor-²⁶⁾sitter van die Volksraad geskryf.

Hierop het die Volksraad geantwoord dat hulle besluit het dat die Superintendent van Naturelle as lid van die Uitvoerende Raad moes aanbly totdat die nodige wysiging in die Grondwet aangebring word en dit in werking getree het.²⁷⁾

Cronje het dus lid van die Uitvoerende Raad gebly tot die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog, want toe was die voorgestelde wysiging nog nie in die Grondwet aangebring nie.²⁸⁾

Die pos van Superintendent van Naturelle was 'n baie belangrike en tegelykertyd 'n baie verantwoordelike. As sodanig het Cronje ten opsigte van naturellesake net onder die Staatspresident gestaan, wat die opperhoof van al die inboorlingstamme/.....

25). Volksraadsnotule, art. 829, II Augustus 1897.

26). R.11606/97: Brief van waarn. Staatssekretaris C. van Boeschoten aan die Voor-²⁶⁾sitter van die Eerste Volksraad, Pretoria, 26 Aug. 1897;

BB.2237/97 en Volksraadsnotule, art. 980, 27 Augustus 1897.

27). Volksraadsnotule, 27 Augustus 1897, art. 981.

28). Staatsalmanak 1899, bla. 39. Die Uitvoerende Raadslede was by die uitbreek van die oorlog die volgende:-
President Kruger, Staatssekretaris F.W.Reitz, P.J.Joubert, P.A.Cronje, J.H.M.Kock, J.M.A.Wolmarans en S.W. Burger.

boorlingstamme binne die grense van die Republiek gewees het. Met goedkeuring van die Uitvoerende Raad kon hy opperhoofde afsit, verban en ander in hulle plek aanstel. Die beslissings van die president was finaal en aan geen hoër gesag onderhewig nie.³⁰⁾

Die behandeling van alle naturellesake was aan Cronje toevertrou. Hy is deur Naturellekommissarisse en Ondernaturellekommissarisse bygestaan. Hierdie amptenare is nie deur hom nie, maar deur die president, aangestel in distrikte wat deur die Volksraad aangedui is. In die distrikte waar die aanstelling van sulke amptenare deur omstandighede nie regverdig was nie, het die Landdros, Veldkornet en Assistent-veldkornet, respektiewelik as Naturellekommissaris, Ondernaturellekommissaris en Assistent-onderkommissaris opgetree.³¹⁾

Hierdie amptenare het op hulle beurt weer verantwoordelikhede en pligte gehad. Die Naturellekommissarisse en Onderkommissarisse is vir die invordering van belasting verantwoordelik. Hulle kon ook reg spreek in burgerlike sake tussen kleurlinge, tussen kleurlinge en blankes as blankes dit verlang en in strafsake deur kleurlinge bedrewe. Misdad moes hier van 'n ligte aard wees.³²⁾

As beskuldigdes ontevrede was met die uitspraak van Naturellehowe, kon hulle hulle op die Superintendent van Naturelle beroep. Die regering moes alle uitsprake in verband met Naturellesake goedkeur voordat vonnisse uitgevoer kon word. Die president en Uitvoerende Raad kon vonnisse wysig, vernietig/.....

29) . Wet Nr. 4 van 1885.

30) . Wet Nr. 4 van 1885, art.13.

31) . Ibid.

32) . Ibid., arts. 4, 5 en 6;
E.V.R., 25 Augustus 1894, art.1281.

33)

vernietig of bekragtig.

Cronje het 'n goedgeorganiseerde departement van Joubert oorgeneem, want hy het die natuurleaaangeleenthede van die Suid-Afrikaanse Republiek so bekwaam behartig dat dit tot 'n selfstandige departement ontwikkel het. Die toestand onder die natuurle was oor die algemeen gunstig en daar was geen kritiek van buite nie. Joubert en sy Lokasie-kommissie het toe reeds verskeie distrikte besoek en onder die verskillende opperhoofde 31 lokasies afgebaken. Die natuurlestemme was hierdie tyd in 20 distrikte oor die Transvaal versprei. Cronje/....

33). Wet Nr.4 van 1885, artt.4 en 7.

34). Staatsalmanak 1897, bls.52: De Locatie-Commissie bestaan uit den Superintendent van Naturellen en Commissaris van het district als ex-officio Leden en den heer J. Stiemens als Secretaris.

35). Staatsalmanak 1897, bls.52: Dit was die volgende:-

<u>Naam van Kaptein.</u>	<u>Distrik.</u>	<u>Kaptein.</u>	<u>Distrik.</u>
Timagol	Rustenburg.	Cheunie	Zoutpansberg.
Andries Mambaan	Pretoria.	Nelib,	"
Zwartbooi	"	Mamaboel	"
Sjambok	"	Legalie	"
Hans Makapaan	"	Ou Matiba	"
Pokwane	Middelburg.	Matok	"
Megalie	"	Segop	"
K.Goelock	Lydenburg.	Matala	"
Sebedela	Waterberg.	Ranagoep	"
Hans Bakenberg	"	Ma:atje	"
Stam Masibie	"	Knobneusstam	"
Klaas Makapaan	Zoutpansberg.	Dabaan	"
Maliotzie	"	Mochette	Lichtenburg.
Mapaslella	"	Ma:javi	"
Maraba	"	Ratchien	"
		Gopanie	Gopanie.
		Ikallefijn	Marico.

36). Staatsalmanak 1897, bls.51; Groenboek Nr.10, 1896: Verslag van die Sup.van Nat. 1895, Bylaag C:-

<u>Distrikte.</u>	<u>Mans.</u>	<u>Vrouens.</u>	<u>Kinders.</u>
Zoutpansberg.(Klipdam, Kalkbank en Spelonken).	17877	22551	48169
Waterberg	5598	6828	29287
Lydenburg	6591	1332	8706
Utrecht(Nie ontvang/nie).			
Marico	3030	1796	2704
Piet Retief	4563	5488	11800
Middelburg	6335	3325	17690
Rustenburg	5484	5466	12773
Bloemhof, wyk Vaalriv.	359	367	912
Standerton	1181	1431	3395
Ermelo	1313	2132	4819
Vryheid	5984	4066	13753
Wakkerstroom.wyk Nr.3.	1081	1541	2920
Pretoria, wyk Krokodilrivier en Witw.	2132	2456	5584

Cronje kon maklik op die werk van sy voorganger voortbou. Die regering het hom opdrag gegee om vir hom 'n aparte kantoor in te rig. Hy het die kamers by die ingang van die Eerste Volksraadsaal gekry. Hierdie kamers het 'n gedeelte van die Eerste Volksraad se biblioteek en Kollege van Kuratore van die Kranksinnige gestig bevat. ³⁷⁾

In sy kantore te Pretoria het hy 'n sekretaris, 'n boekhouer en sensuskontroleur, drie blanke klerke, twee natuurletolke en een naturellekonstabel gehad. ³⁸⁾ In die buitelandse distrikte was 'n uitgebreide personeel in sy departement onder die naturelle stamme versprei. ³⁹⁾ Met hierdie amptenare almal in hulle verskillende poste aangestel, kon Cronje sy werksaamhede begin. Hy het persoonlik na die distrikte Lydenburg, Rustenburg/.....

36). Vervolg:

<u>Distrikte.</u>	<u>Mans.</u>	<u>Vrouens.</u>	<u>Kinders.</u>
Lichtenburg	1357	1494	3080
Heidelberg	1622	1561	2612
Potchefstroom	2687	2523	7830
Carolina	1028	1420	2528
Krugersdorp	387	373	1034
Na skatting nog in			
Zoutpansberg	59691	73806	154159
	128320	159966	334258.

- 37). R.12606/96: Brief van P.A.Cronje aan die regering, Pretoria, 11 Sept. 1896.
- 38). Staatsalmanak 1897, bls. 50. Die sekretaris was F.C. Stiemens terwyl die boekhouer H. Schomaker was.
- 39). Staatsalmanak 1897, bls. 50. Die personeel was as volg onder die naturelle versprei:-

Waarn.kommissaris - Klipdam - Oscar Dahl	- £300 p.j.
Klerk - D.H.Roodhuyzen	- £225 p.j.
2 de Klerk - P.M.Verneen	- £240 p.j.
Tolk - H.Bronkhorst	- £100 p.j.
Kommissaris - Kalkdam - B.J.Vorster Sr.	£300 p.j.
Klerk - D.J.Brink	£225 p.j.
Tolk - W.A.Moulder	£100 p.j.
Kommissaris - Spelonken - J.J.H.Wolmarans	£300 p.j.
Klerk - Max Meyer	£225 p.j.
Tolk - W.J.Grieve	£100 p.j.
Kommissaris - Waterberg - P.J.Potgieter	£300 p.j.
Klerk en tolk - G.F.Grobler	£275 p.j.
Kommissaris - Lydenburg - J.A.Erasmus	£300 p.j.
Klerk - W.R. van der Wal	£225 p.j.
Tolk - Tobij's Malamba	£ 36 p.j.
Kommissaris - Marico - J.P.Snyman	£300 p.j.
Klerk - W.H.Doorman Jr.	£225 p.j.

Rustenburg, Zoutpansberg en Middelburg afgereis om eerste-handse kennis in verband met die natuurlike-aangeleenthede aldaar te verkry. Die toestand onder die natuurlike was oor die algemeen bevredigend. Toe die moord op die Knopneuse deur onderdane van Magato (M'Péfu) gepleeg is, het hy die saak self gaan ondersoek. Hy het aan die regering voorgestel om 'n buitengewone amptenaar in Magato se stat aan te stel om die kommissaris met die uitvoering van sy plig behulpsaam te wees. ⁴⁰⁾

Die toestand in Sekokoënesland het moeilikheid voorspel. 'n Opstand is gevrees. Cronje het die bron van moeilikheid hier aan die teenwoordigheid van blanke persone wat die natuurlike teen die kommissarisse aangehits het, toegeskryf. Hy het aan die regering voorgestel om in die lokasie 'n blanke persoon met die mag van Onderkommissaris aan te stel. Die spesiale kommissaris kon dan toesien dat ander blanke persone hulle nie met die interne aangeleenthede van die natuurlike bemoei nie. ⁴¹⁾ Gedurende sy besoek aan die natuurlike in die Zoutpansbergse distrik het hy ook 'n nuwe lokasie vir die opperhoof Kive afgebaken. ⁴²⁾

In Augustus 1896 is die vroukaptein Majatje oorlede en is haar dogter as haar opvolgster deur Cronje aangewys. In Rustenburg het die opperhoof Tamagole Magato gesterf en ⁴³⁾ is sy seun Molotlegi Magato as sy opvolger benoem.
Hierna/.....

39). Vervolg:

Kommissaris - Rustenburg- H.P.Malan.	£300 p.j.
Klerk - P.J.Riekert .	£225 p.j.
Kommissaris-Mid'burg - S.P.E. Trichardt	£300 p.j.
Klerk - C.P.Allaart.	£225 p.j.
Tolk - Oortman.	£ 24 p.j.
Klerk-Onderkom.Apiesriv.J.B.Wolmarans	£225 p.j.
Ibid. Kliprivier -H.C.Keyter.	£120 p.j.
Ibid. wyk 2.Vryheid.T.A.Kelly	£145 p.j.
Ibid. " 3 " W.C.Bennett.	£145 p.j.
40). Groenboek,Nr.15.Rapport oor 1896,bls.2.	
41). Ibid.	
42). Ibid.	

Hierna het Cronje sy aandag aan die invordering van belasting gewy. Dit was een van sy vernaamste pligte om toe te sien dat die belastinge behoorlik ingevorder word. Dit was 'n vername bron van inkomste vir die land en daarom moes hy baie van sy tyd en werkskrag hieraan bestee. Voor hy sy pos aanvaar het, was die invordering van belastinge nog nie op gesonde voet geplaas nie. Daar is egter die vorige jaar bepaal dat elke manlike mondige naturel 'n hutbelasting van 10/- sou betaal. Vir elke ekstra vrou sou hy nog met 10/- ekstra belas word. Behalwe die hutbelasting moes hy ook nog 'n persoonlike belasting van £2 per jaar betaal. Naturelle wat onder blankes diens gedoen het en naturellepolisiesmanne onder naturellekommissarisse sou van hierdie belasting vrygestel wees.⁴³⁾

Cronje het hierdie regulasies streng toegepas en sy ondergeskikte amptenare beveel om alle kragte in te span om hulle taak so goed as moontlik ten uitvoer te bring. As gevolg hiervan het hy gedurende 1896 'n totale bedrag van £59,936 - 9 - Od. aan hut-, weg- en hondebelasting ingevorder, wat 'n vermindering van £28,475 - IIs. teenoor die vorige jaar was. Die vermindering was toe te skryf aan die droogte, sprinkane en runderpes, waardeur feitlik hongersnood onder sommige stamme ontstaan het en waardeur Cronje verplig was om die regering om uitstel van invordering van belasting te vra.⁴⁴⁾ Aan hoofbelasting/.....

43). Locale Wetten 1895, Wet Nr.24, bls.243 e.v.

44). Groenboek Nr.15, 1897: Verslag van den Superintendent van Naturellen over het jaar 1896.

belasting is 'n bedrag van £46,233 - 10s ontvang sodat die totale bedrag aan belasting gein oor die jaar 1896 £100,169 - 19 s. bedra het, 'n vermeerdering van £11,757 - 19s. op die vorige jaar.⁴⁵⁾

Die opname van sensus onder die naturelle in die Suid-Afrikaanse Republiek het in die nouste verband met die invordering van belasting gestaan. Om 'n deeglike kontrole te kon uitoefen oor die invordering van belastings en om vas te stel of naturelle-opperhoofde hulle verpligtings getrou nagekom het, moes daar statistieke van die naturelle-bevolking en die hutte wat hulle bewoon het, verkry word. Aan die end van 1896 is vasgestel dat daar 148155 manlike, 183280 vroulike en 252894 naturelle kinders, 'n totaal dus van 584329 naturelle in die Transvaal woonagtig was.⁴⁶⁾

Om seker te maak dat belastings gereeld betaal word, het die Volksraad op inisiatief van Cronje 'n kommissie aangestel om aanbevelings te maak ten einde werksaamheid onder die naturelle te bevorder.⁴⁷⁾ Die aanbeveling was dat die regering deur die Superintendent van Naturelle al die Kommissarisse en Onderkommissarisse moes opdra om hulle invloed by kafferopperhoofde te gebruik sodat hulle hulle onderdane tot werksaamheid kon aanmoedig. Naturelle moes aangemoedig word om na die delwerye te gaan om in die myne te werk. Diegene wat daarvoor te jonk was, moes plaasarbeid verrig. Die opperhoofde wat hiertoe gewillig was, sou elke jaar van die regering 'n uniform ontvang en boonop 'n beloning wat in verhouding sou wees met die aantal kaffers wat na plase gestuur word om as voewagters op te tree. 'n Beloning van 2/- sou vir elke/.....

45). Groenboek Nr. 15, 1897. Verslag van die Superintendent van Naturelle oor die jaar 1896, Bylae A en B.

46). Ibid., Bylae C.

47). Volksraadsnotule, 27 Julie 1896, art. 1019.

elke naturel wat een jaar diens verrig het aan die opperhoof betaal word. As daar van 10 tot 25 naturelle werksaem was, sou die opperhoof 3/- per stuk ontvang. Die beloning vir 25 tot 50 naturelle sou 4/- pers stuk en vir 50 en meer, 5/-
48) per stuk wees. Hierdie regulasie het op 1 Januarie 1897 in werking getree. Cronje het die landdroste, kommissarisse en onderkommissarisse opdrag gegee om hom van tyd tot tyd in kennis te stel in hoeverre hierdie maatreël aan die behoefte
49) van die naturelle-arbeid beantwoord het.

Gedurende hierdie jaar het hy 'n bedrag van £120,908 - 18 - 6 teenoor £100,169 - 19s. die vorige jaar aan belasting ingevorder, sodat daar 'n vermeerdering van £20,738 - 9 - 6 aangeteken kon word. Die landsomstandighede was nog dieselfde as die vorige jaar. Droogte, sprinkane, runderpes en malaria-koors het stremmend gewerk. As al hierdie omstandighede in aanmerking geneem word, het die naturelle hulle belastings bo verwagting goed betaal. Cronje se administrasie was doeltreffend; daarom kon daar niesteenstaande treurige landsomstandighede 'n groot vermeerdering aan inkomste
50) p. merk word.

Gedurende hierdie jaar het hy ook probeer om die sensusopname onder die naturelle op gesonde voet te plaas, sodat belastings hiervolgens nog doeltreffender in-
kon gevorder word. Die statistieke vir hierdie jaar het 'n groot vermeerdering van bevolking aangetoon. Maar die getalle was nog nie absoluut korrek nie, omdat by sommige groot stamme in Zoutpansberg/.....

48). R.9626/96: Kopie van Gouvernements-Kennisgewing, Dr. W. J. Leyds, Staatsekretaris. Bylaag D. Groenboek N°. 12, 1898.

49). C.E.1/97: Circulaire aan Landdrosten, Commissarissen en Onder-Commissarissen van Naturellen, van P.A. Cronje, Sup. von Naturellen, Pretoria, 6 Jan. 1897.

50) Groenboek Nr. 12, 1898: Rapport van die Superintendent van Naturelle oor die jaar 1897.

Zoutpansberg nog nie behoorlik sensusopnames gemaak was nie en omdat sommige amptenare hulle pligte in die verband nog nie baie getrou nagekom het nie.⁵¹⁾

Cronje het in die kort tydjie wat hy die pos van Superintendent van Naturelle beklee het, reeds getoon dat hy die regte man in die regte betrekking was. Die vyande van Kruger het gretig gewag op 'n oomblik om iets teen sy regering te kry sodat hulle die gevoelens teen hom en sy volgelinge kon opsweep. Hierdie geleentheid het gou aangebreek. In Augustus 1897 het Cronje as Superintendent ^{van} Naturelle met Toeremetsjani, die weduwee van die Bapedi-opperhoof Sakokoeni, in 'n Hooggeregshofszaak te staan gekom.⁵²⁾ Die moeilikheid sou voortgespruit het uit die agtelosigheid van Kruger om Cronje in sy handelwyse teen te gaan. Omdat die president en Cronje boesemvriende was, het Kruger hom toegelaat om sy pligte na willekeur na te kom.⁵³⁾ Die wetlike stappe is teen Cronje geneem omdat hy deur laksheid en wreedheid onregverdig teen onderdane van die vroukaptein Toeremetsjani opgtree het.⁵⁴⁾

Die klagte teen Cronje was dat Toeremetsjani op 30 November 1896 van die Naturellekommissaris van Lydenburg opdrag gekry het om met haar indoenas op 8 Desember 1896 in die lokasie te Malegali voor Cronje te verskyn. Op genoemde datum het sy die Superintendent ontmoet. Hy het 'n aantal klages/.....⁵⁵⁾

51). Groenboek Nr. 12, 1898: Rapport van die Superintendent oor die jaar 1897.

52). Hooggeregshof, Pretoria, Saak Nr. 3635 van 1897. (Oorspronklike saak: Toeremetsjani vs. P.A. Cronje); M. Nathan: Paul Kruger. His Life and Times, bls. 256 beweer dat daar blykbaar nie 'n oorspronklike rekord van die saak te vind is nie. Hy het met Fitzpatrick, bylaag K gelees, en toe die gevolgtrekking gemaak.

53). M. Nathan, bls. 255.

54). J.P. Fitzpatrick, bls. 432 - 435, bylaag K.

55). J.A. Erasmus.

tes teen haar laat voorlees en sonder meer haar met £147 - 10s. beboet sonder om haar of haar indoenas se getuienisse aan te hoor. Sy het die bedrag uit vrees betaal. Nou het sy versoek dat die geld en boonop rente aan haar terugbetaal moes word omdat hy nie reg gehad het om geld van haar af te pers nie. Die saak is deeglik verhoor maar is eindelik op 24 Augustus, weens gebrek aan getuienis en weens die twyfelagtige verkla- rings teruggetrek. ⁵⁶⁾ Op die tweede aanklag dat Cronje aan J A. Erasmus, Naturellekommissaris vir Lydenburg, opdrag gegee het om Segole, Jesaja, indoenas, en 'n aantal ander naturelle sonder verhoor 25 houe lyfstraf toe te dien, het die saakge- ⁵⁷⁾ lastigde van Toeremetsjani om soortgelyke redes die saak teruggetrek. ⁵⁸⁾ Die poging om die gevoel teen die regering op te sweep, het hier misluk. ⁵⁹⁾ ⁶⁰⁾

Aan die begin van 1898 het Cronje 'n hernude poging aangewend om die agterstallige belastings in te vorder en die belastings vir ^{die} lopende jaar beter te kontroleer. Op 15 Februarie het hy sy amptenare beveel om die belasting vir 1898, vernaamlik die £2 persoonlike belasting, baie stipte- ⁶¹⁾ lik in te vorder. Die regering het ook gesorg dat naturelle nie agter raak met die betaling van hulle belasting nie. Op 26 Augustus 1898 het die Uitvoerende Raad besluit dat die amptenare wat vir die insameling van belastings verantwoorde- lik was, sonder 'n lasbrief of magtiging van die regering beslag kon lê op die eiendom van naturelle wat agterstallig was/.....

56) . Hooggeregshof, Pretoria. Saak Nr. 3635.

57) . Ibid.

58) . John Hudson Lamb Finlay.

59) . Hooggeregshof, Pretoria. Saak Nr. 3635.

60) . Die onoffisiële verslag van Fitzpatrick wat klakloos deur Nathan nageskryf is, was niks anders as 'n poging om die Jingogesindes verder teen die regering van Kruger op te sweep nie.

61) . C.B.5/98: Circulaire aan Commissarissen en Onder-Commissarissen van Naturellen en Landdrosten, in Districten waar geene Commissarissen zijn, P.A. Cronje, Supt. van Nat., Pretoria, 15 Febr. 1898. Bylaag E. Groenboek Nt. 12, 1898.

was of geweer het om te betaal. Hulle goedere kon dan op 'n publieke veiling verkoop word as die beskuldigde na kennisgewing nog nie sy verpligtings nagekom het nie. Die uitwerking hiervan was voortreflik. Aan belasting is hierdie jaar 'n totale bedrag van £122,650 - 17s - 6d; teenoor £120,905 - 17s. die vorige jaar ontvang. 'n Vermeerdering van £1,754 - 6s. kon dus deur Cronje oor hierdie jaar aangeteken word. ⁶²⁾ ⁶³⁾

Teen die einde van die jaar het Cronje daarin geslaag om in die grootste gedeelte van die Republiek die invordering van belastings deeglik te organiseer. Die Staat het hieruit 'n groot bron van inkomste gevind. Die naturelle het teen hierdie tyd ook baie by blankes in diens getree en kon dus maklik hulle belastings betaal. Slegs in die Zoutpansbergse distrik het dit nie vlot gegaan nie. Invordering van belasting in hierdie deel van die land was nog altyd 'n bron van wrywing tussen die regering en die onderdane van die woerspannige opperhoof van die Bawendas, Magato. Dit was een van die vernaamste oorsake van die oorlog teen Magato. ⁶⁴⁾

Magato het nie alleen geweer om belasting te betaal nie, maar sy invloed gebruik om ander stamme ook te belet. Die gevolg was dat daar enkele van sy stamme betaal het, terwyl die grootste gedeelte van sy volk bly weier het. In sy distrik was daar na skatting ongeveer 100,000 manlike kaffers wat elkeen £2 hoofbelasting verskuldig was. Daar is slegs £20,000 ingevorder wat daarop neergekom het dat daar gemiddeld slegs 5/- in plaas van £2 per mondige naturel betaal is. Toe Cronje hierdie treurige toestand onder die aandag/.....

62). Uitvoerende Raadsbesluit, 26 Aug. 1898, art. 192, Staatscourant der Z.A. Republiek, 26 Aug. 1898; Groenboek Nr. 12, 1898, Verslag v.d. Supt. van Nat. oor die jaar 1898.

63). Ibid.

64). Ibid., bylaag C, R. 7057/99; Kap. v.d. Komdt.-genl. 1898.

65). Volksraadsnotule, 14 Julie 1898, bl. 488.

dag van die regering gebring het, is daar besluit om 'n end daaraan te maak. Daar moes 'n sensusopname van Magato se volk gemaak word om volgens wet vir hom 'n lokasie af te baken. Magato het die amptenare wat deur Cronje vir hierdie doel uitgestuur is, verjaag en so ver gegaan om selfs by ander stamme vir hom die belastings in te samel. ⁶⁶⁾ Die toestand het tot so 'n mate vererger dat die regering verplig was om op 13 September 1898 ⁶⁷⁾ 'n kommando teen hom uit te stuur.

Die oorlog het ongeveer twee maande aangehou. Die Bawenda is verslean, Magato het ontvlug en daarmee was die onluste in Zoutpansberg uit die weg geruim. Om te voorkom dat daar in die toekoms weer moeilikheid van die kant van die Naturrelle in die Zoutpansbergse distrik kon ontstaan en om die Superintendent van Naturrelle se kontrole in verband met die opneem van sensus en insameling van belastings te vergemaklik, het die regering besluit om die Bawendagebied in lokasies te verdeel. Maar voordat Cronje hierdie taak kon aanpak, het die Anglo-Boereoorlog uitgebreek en moes hy sy pos van Superintendent neerlê om die opperbevel oor die Republikeinse magte ⁶⁸⁾ aan die wesfront te aanvaar.

66). Historiese Studies. Jaargang 5 Nr. 2. Junie 1944, blse. 95 tot 97.

C.R. 4277/98: Brief van Buys aan kommandant du Preez. Buys, van 'n basterstam het gekla dat Magato by sy mense belastings ingevorder het.

67). Ibid, bls. 103.

68). Ibid, bls. 118.

